

SZEMLE

CIVILIZATION, SEXUALITY AND SOCIAL LIFE IN HISTORICAL CONTEXT: THE HIDDEN FACE OF LIFE

SZERK.: FORRAI JUDIT

(*Civilizáció, szexualitás és társadalmi élet történeti kontextusban: A városi élet rejtett arca*)

Budapest, Semmelweis Orvostudományi Egyetem, Új Aranyhíd Kiadó, 1996.

233 p.

A Városi élet rejtett arca című konferencia előadói nyolc európai országból érkeztek Budapestre, hogy bemutassák Kelet- és Közép-Európa szexológiai tárgyú kutatásainak eredményeit és összevegyék a nyugat-európai országok tapasztalataival. Írásaikban Európa eltérő szexuális szokásrendszereiben megnyilvánuló, bevett magatartásformákat és devianciákat, illetve a kapcsolódó betegségek társadalmi hatásait elemezték.

Az orvostudomány és a társadalomtörténet határmezsgyéjén nyugaton már jóval korábban megszületett szexológia a kelet-közép-európai régióban a társadalomtudományoknak egy viszonylag új, de mindenféleképpen figyelemreméltó dimenzióját jelenti. Olyan eddig elhanyagolt és alig kutatott terület, mely nagyban segítheti az egyes társadalmi jelenségek teljesebb megértését. Ezen belül is elsősorban a várostörténet profitálhatna belőle, hisz a szexuális kultúrákban végbemenő változások elsősorban a városokban stimulálódtak, és dokumentálásukra is itt volt leginkább lehetőség.

Az előadások anyagai igen széles kronológiai – a 17. századtól napjainkig terjedő – és tematikus skálán mozogtak, ami szinte lehetetlenné tette az áttekinthető szerkesztést. Bár az azonos témákban lehetőség szerint igyekezett a szerkesztő megmutatni az európai és a magyar párhuzamokat, esetleg sokszínűbb, európai kitekintést összeállítani. Kár, hogy a nyomdahiáb sokasága rendre kizökkenti az olvasót a gondolatmenetek követéséből.

A kötet első, programadó tanulmányában az amszterdami egyetemen tanító *Gert Hekma* történelmi áttekintést ad az európai szexuális viselkedés legfontosabb jellemzőiről, áramlatairól és változásáról az utóbbi három évszázadban. Négy alapvető régiót különít el Európában az uralkodó szexuális kultúrák jellegzetességei alapján. Északnyugaton a protestáns tradíció érvényesült, a felett individualizmus és a szigorú nukleáris családmodell. Délen, a katolikus országokban a szigorúbb erkölcsi kódex ellenére – a gyónásból következő bűnbocsánatnak is köszönhetően – lazább erkölcsi magatartás volt jellemző. Kelet-Európa ortodox országai a katolikus országokkal mutattak hasonlóságot, de sokféle házasságon kívüli kapcsolatot kultiváltak, és a nők viszonylag erős pozícióval rendelkeztek. Az iszlám hatás Délkelet-Európából kiindulva érvényesült, s legmarkánsabb jegye a férfiakra a házasságon kívüli kapcsolataikban megmutatózkodó szabadsága volt. A szerző bemutatja, hogy a középkori Európában általánosan érvényesülő morális, „becsület és szegény” tradíciót miként váltotta fel északnyugaton a protestantizmus a maga „büntudat”-koncepciójával.

Hekma elemzi a felvilágosodás és a francia forradalom kétarcú hatását, mely egyfelől számos nemi jelenség, így a homoszexualitás dekriminalizálásához vezetett, ugyanakkor a szexuális magatartások szélesebb csoportjának társadalmi kontrollját is eredményezte. Áttekinti az 1900-as évek fordulóján az onánia, a női szexualitás és a homoszexualitás definiálásának igényéből megszülető új tudományág, a szexológia világszerte érvényesülő hatásait, melyek egyfajta szexuális szabadság kibontakozáshoz vezettek szinte egész Európában, míg nem a náci Németország győzelmei elől a szexológusok java és a szexuális szabadság is az amerikai kontinensre „menekült”. Európában majd csak az 1960-as években kirobbanó „szexuális forradalom” eredményezett újra gyökeres szemléletváltást, amelyet többek között három reprezentatív katolikus ország – Spanyolország, Olaszország és Franciaország – politikai és társadalmi reformmozgalmain keresztül szemléltek.

Írásában kitér a szocialista blokk erkölcsi kódexére és Nyugat-Európától való lemaradásának területeire. Egyúttal olyan erkölcsi és szexuális jellegű társadalmi jelenségek koronkénti megítélését és intézményes szankcionálásának változását is bemutatja, mint a prostitúció vagy a pornográf irodalom. Mindezek eredményeként egy roppant színes szexuális horizont jelenlétét rajzolja meg a mai Európában.

Franz X. Eder a bécsi egyetemről a német ajkú országokban a késő 18. és a 19. században született orvosi értekezések alapján igyekezett feltárni a szexológia egyes alapvető fogalmi kategóriáinak keletkezési körülményeit, elterjedésüket és hatásukat a laikusokra. Három jelenség – először az orvostudományban jelentkező – definiálási folyamatát vizsgálja. Először Tissot 1760-as, irányadó orvosi munkájának a közgondolkodásra gyakorolt hatásán keresztül az onániát. Másodsorban a női szexualitásra vonatkozó elképzelések fejlődését, ahogy a kialakuló nőgyógyászat szinte „biológiai kényszerzubbonyba” zárta a nőket, paradox módon azt hangoztatva, hogy a szexuálisan erősen túlfűtöttnek beállított nők vágyai

kielégülést nyerhetnek pusztán az anyasággal és a férfi vágyainak kielégítésével. Harmadszor pedig a 19. század második felében kibontakozó – a férfi helyes szexuális orientációjának meghatározására felhasznált –, homoszexualitással kapcsolatos vitát követi végig.

Colin Creighton az angliai Hull Egyetemről a „Család, osztály és a város a 19. századi Angliában” című cikkében a 19. század közepi Angliában, az intenzív társadalmi és ideológiai küzdelmek évtizedeiben a család, az otthon megőrzésének problémáját kutatta. Írásában azt vizsgálja, mennyiben hárult e feladat a nőkre, s milyen segítségre számíthattak ebben a családfenntartóktól, illetve tágabb értelemben az államtól. Kiemeli azt a széles társadalmi alapokon nyugvó hallgatólagos megegyezést, amely az otthon problémakörét szinte teljes egészében a nőkre ruházta át, akiket ugyanakkor igyekeztek távol tartani a gyárak és a városok „demoralizáló” hatásaitól. Felhívja a figyelmet arra, hogy a nők – akiket pedig olyan mélyrehatóan érintett e viták kimenetele – alig nyilváníthattak véleményt, mivel közéleti szereplésük igen korlátozott volt. Akiknek pedig mégis alkalma nyílt véleményt alkotni, általában független női álláspontot képviseltek, ami semmiképpen sem a többség akkori igényeit reprezentálta.

A századfordulós Magyarország középosztálybeli házastársi kapcsolatainak lehetséges formáit elemzi *Gyáni Gábor* rövid írásában, a házassági szerződések – elsősorban pénzügyi jellegű – kitételit használva fel forrásul. A családban, a házasságban elfoglalt pozíció, mely meghatározója volt a házastársak gazdasági, társadalmi, személyes és szexuális identitásának, a házassági szerződés megkötésével véglegessé vált. A szerző három esetet elemez, melyek közül az első a századfordulón bekövetkező mentális váltásra példa, hiszen a két értelmiségű kereső által kötött szerződés a házastársak közötti partnerségre épít, ami azelőtt elképzelhetetlen volt. A második példa a magyar törvényalkotás sajátos vonására hívja fel a figyelmet, amely a házasság után a nők számára megnehezíti az esetleges foglalkozás – s ezzel az anyagi függetlenség – megtartását. Végül a hagyományosan elfogadott házassági szerződésre hoz példát egy felső középosztálybeli kereskedőcsalád esetében.

A kibontakozó feminista mozgalom hazai gondolkodóinak írásait tárgyalja, s veti össze a nyugat-európai elgondolásokkal *Arcsády Judit*. Két irányzat jelenlétét különbözteti meg: a „társadalmi puritanizmus” és a „szexuális reform” híveit. Mindkét irányzat követői közös érdekként ismerték fel a női szexualitással kapcsolatos diszkriminációk elleni küzdelem fontosságát, mint a nők felszabadításának alapvetően fontos momentumát. De a puritán irányzat, közelebb állva a kor esszencialista elképzeléséhez, a társadalom egészének erkölcsi javításában látta a megoldást, míg a reformisták a szexuális ismeretek terjesztésében és a nevelésben vélték megtalálni a megfelelő eszközöket. Röviden összgezi az író e radikálisabb irányzat törekvéseit, amelynek hívei, felismerve a kulturális tényezőknél a velünk született szexuális beállítottsággal közel egyenértékű fontosságát, a késő 20. századi szociokonstruktivista irányzat előfutárai voltak.

Leslie A. Hall, a londoni Welcome Trust intézet munkatársa az imént említett európai kitekintéshez nyújt adalékokat a századfordulós Angliában érvényesülő feminista eszméiramlatok, illetve prominens képviselőik és a legfontosabb írásműveik bemutatásával. „A kiterés nem erény” című cikkében. Elemzi, hogy a nőkre nézve felettébb hátrányos szexuális szemlélet ellen milyen formában, milyen szervezeti keretekben vették fel a harcot, és miként próbáltak küzdeni az egész Európában – így Angliában is – elfogadott „kettős erkölcsi értékrend” ellen. A két tábor tagjai itt is a puritanizmus, illetve a reformok iránti elkölvezettség tüntek zászlajukra, de míg az előbbi elgondolás követői a társadalmi morál javítása által kívánták a fenti értékrend megváltoztatását elérni, a reformok hívei mindenekelőtt a nyílt vitát, s – mint magyarországi társaik – az oktatáspolitikai megreformálását látták üdvözítőnek. Hall tanulmánya végén az eredmények mellett kitér a mozgalom – egyébként egész Európára jellemző – legnagyobb kudarcára, arra, hogy az eltérő társadalmi származású nők helyzetében programjuk semmi változást nem eredményezett.

Egy kis üdítő, antik kiterőt téve, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen dolgozó *Ballér Piroska* tanulmányában Plutharkhosz „Moralia” című munkájából szemezget izgalmas részleteket. Ezekből képet kaphatunk arról, egy világbirodalom okos és sokat tapasztalt polgára hogyan látta a kortárs házaseslet jelenségeit, a nők szerepét, feladatait, lehetőségeit a római polgári otthonon belül és kívül. Teljes, a kor szintjén enciklopédikusnak mondható áttekintést ad az életről és a nőkről a férfiak számára. Attól kezdve, hogy „a női test jobban ég a máglyán a zsír miatt”, a rokoni kapcsolatok érzelmi mozgatórugóinak bölcs átlátásáig – „minden anyós utálja a menyét” – sok mindent megtalálhatunk művében. S hogy a „lélekorvos” és biográfus Plutharkhosz óta mennyire nem változott a férfi és a nő kapcsolata, az értékek és a kétségek skálája, az író Márquez Szász év magányának Ursuláját idézi: „Minttha körbejárna az idő...”

Ortrun Riha, a lübecki Institut für Medizin- und Wissenschaftsgeschichte munkatársa tanulmányában a 14. századtól fokozatosan újráléledő városok mind tehetősebbé váló polgárságának identitáskeresése és az orvostudomány közötti bonyolult összefüggésrendszerbe enged bepillantást. Bemutatja, hogy az irodalom szociotörténeti, az önértelmezéshez is segítséget nyújtó hatásának mintájára az orvosi kézikönyvek miként adhattak e feltörekvő társadalmi csoportnak bizonyítékot önnön társadalmi szerepének fontosságáról. Az itt közölt, „Tanulás útján szerzett középosztályi azonosság tudat: orvosi tudás és oktatás a késő középkori városokban” című írásában kifejti, hogy a 13–16. századi orvosi szövegeknek csupán egy része volt kifejezetten orvosi, legalább ugyanannyit tett ki az asztrológiával foglalkozó, illetve az

emberi karaktereket feltáró rész is. Gyakorlatilag – a kor szintjén – átfogó tudást adtak a városi polgár számára. Végkövetkeztetésében a szerző úgy vélekedik, hogy a 16. századra a nagyobb városokban a vagyon és hatalom tekintetében már a nemességgel vetekedő polgárok számottevő társadalomalkotó pozíciójukat a polgári erények új rendszere mellett az egyházi tudás – az írás, az olvasás, az Istenről és az emberről való fogalomalkotás lehetőségének – megszerzésével is erősíteni kívánták.

A lübecki egyetemen oktató *Bettina Wahrig-Schmid* „Férfi szülések Lübeckben 1800–1900” című tanulmánya a 18–19. századi Lübeck példáján keresztül mutat be egy sikeres városi egészségügyi hivatáspolitikát, elsősorban a szüléssel fejlődésére koncentrálva. Feltárja, milyen anyagi és kulturális akadályokat kellett – a város segítségével – legyőznie a férfi orvosoknak, hogy a nőgyógyászat és szülészet hagyományosan női foglalkozási ágában érvényesülni tudjanak. Végigtekinti a férfi szerepvállalás kiteljesedését a bábaképző tanároktól kezdve, az első bejegyzett szüléseken keresztül, a legrégebbi német orvosszervezet Lübeckben történt életre hívásáig. Majd bemutatja az 1825-ös okkupáció után a porosz egészségügyi rendszer bevezetésének hatását, a tárgy iránti egyetemi érdeklődés kibontakozását egészen a specialisták 1890-es évekbeli megjelenéséig és az első magán nőgyógyászati klinika megnyitásáig.

Anthea Symonds, a Swansea-i Wales Egyetem munkatársa arra tesz kísérletet, hogy áttekintse a legfontosabb politikai és ideológiai motívációit annak a folyamatnak, melynek következtében a szülések az otthon magánzférájából átkerültek a kórházak közszféréjába. „A várandós anyák kórház pártiak” című cikkében arra világít rá, hogy ez a változás nem egyezett a kor feminista programjával, mely csupán a férfi kontroll kiterjedését látta ebben, s nem fedezte fel ennek a változásnak a nők majdani „felszabadításában” játszott fontos szerepét. A nők ugyanis először anyaként részesültek a polgári státus nyújtotta kedvezményekben, az állam pedig e státus megvédéséért és megerősítéséért kívánta a szülések helyszínét a kórházakban koncentrálni. Itt ugyan a szülések levezetése férfidominánssá vált, de ez nem vont el semmit a szülés kizárólagosan női funkciójának fontosságából, sőt a nők élete egy jóval publikusabb megjelenési lehetőséget nyert, vagyis a gyermekszüléssel járó félelem és fájdalom csökkenésén keresztül – bár a folyamat irányítását a férfiak vették át – a nők életük más területén nyerhettek szabadságot.

Andrew Blaikie az angliai Aberdeen Egyetemről „A bűn térképe Skóciában: viktoriánus szóhasználat az okságra” című cikkében a Viktória korabeli Skócia vizsgálatán példázza azt a sajátos gondolkodásmódot, mely egyfajta orvosi modell terminusainak érvényesülését véli felfedezni a társadalmi betegségek esetében is. Bemutatja azt a kritikus felfedezést, hogy a nukleáris családmódel eszméjének ellentmondó, legsarkalatosabbnak tekintett szociális bűnök – a törvénytelen utódok világra hozása és a leányanyaság – nem az erkölcsi bűnök melegágyának feltételezett városokban, hanem a romlatlannak vélt vidéken volt szignifikáns jelenség. Az összefrások eredményeit vizsgálva bebizonyítja a családcentrikusnak tartott parasztság idealizálásának anakronizmusát.

Lyvinia Elleschild, az angliai Leeds Metropolitan Egyetemről „Rossz lányok és szabados nők” című írásában a promiszkuítás kérdéskörén belül a jelenség nőkkkel kapcsolatos vetületét vizsgálja számos tudományág idevonatkozó vitáinak tükrében. Bemutatja, hogyan azonosították az orvostikai elgondolásokban a különböző fertőző nemi betegségekben szenvedőket promiszkuus személyekkel; pszichológiai szempontból miképp értékelték a promiszkuítást pszichoszomatikus jelenségnek, mentális betegségnek; s figyelmeztettek szociálpolitikai szempontból a „ragadozó női szexualitástól” való félelemmel szembeni védekezés fontosságára. Bármilyen kontextusban is került elő, az általánosan elfogadott nukleáris, monogám családmódel rákfenéjeként jelent meg, mint deviáns, halálos, sőt néppusztító magatartás. E jelenség meglehetősen elutasító értékelése kétféle stratégiát eredményezett, s kettészakította a feminista mozgalmat. Egyik oldalról a „rossz lányokban” a szexualizációnak mint a hetero-patriarchális középosztályi kapcsolatideál bomlasztásának az eszközként vélték felfedezni, s ugyanakkor a „tiszteletré méltó” feministákkal szembeni elhatárolódás fegyvereként is alkalmazták. Másik oldalról viszont deszexualizációs mozgalmat eredményezett, minden szexuális vonatkozású tárgy vagy szimbólum, illetve a szóhasználat elutasításának, vagy akár a Szex Ellenes Nők szélsőséges csoportjának megalakítása végletéig.

Forrai Judit, a budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetem tanára a századfordulás magyarországi városi társadalom morális átalakulásának egyik leglátványosabb kísérőjelenségét vizsgálja a fővárosi prostitúció „intézményes” kereteinek és várospolitikai vonzatainak változásán keresztül. E folyamat első lépcsőjeként igyekeztek a prostitúciót a bordélyházakba koncentrálni a könnyebb rendőri és orvosi felügyelet érdekében. Majd a városnak az 1873-as egyesítés utáni, robbanásszerű fejlődésével párhuzamosan igen jövedelmezőnek bizonyuló „húsipar” kiteljesedésével hivatalos regisztrációt alkalmaztak – a bordélyok lehetőség szerinti megadóztatása érdekében –, s bevezették a rendszeres rendőrorvosi felügyeletet. Később, felismerve, hogy a terjedő nemi betegségek alapvető forrása nem a prostituáltak számának emelkedésében, hanem a változó társadalmi erkölcsökben keresendő, egy liberálisabb, a „diszkrét kurtizánok” számára a társadalomba való visszatérését lehetővé tevő rendezést léptettek életbe. A magánprostitúció által már amúgy is fojtogatott bordélyok ideje 1926-ra teljesen leáldozott, ám ez nem jelentette azt, hogy a városi adminisztráció hatásos megoldást talált volna a századfordulón jelentkező szabadabb szexuális magatartás e kísérőjelenségének megoldására.

Témát és korszakot váltva, *Roy Porter*, a londoni Wellcome Trust intézet munkatársa „Nemi betegségek a 18. századi Londonban” című cikkében a 18. századi, fogyasztói szemléletű angol társadalmi átalakulásnak egy érdekes és jellemző motívumára hívja fel a figyelmet. John Marten konkrét példáján mutatja be, hogy a média forradalmában rejlt lehetőségeket a „gyógyászati vállalkozók” miként aknázták ki abban az időszakban, amikor az orvoslás inkább kereskedelemre emlékeztetett, mintsem egy hivatás gyakorlására, és a különböző specialisták praxisukat nyomtatott könyvek formájában népszerűsítették. John Marten a „titkos betegségek”, a nemi fertőzések specialistájának vallotta magát, s „Értekezések” című kézikönyve több kiadást is megélt. A könyv szerkezeti felépítésének, jellegzetes eszköztárának, gondolatainak és a változt „tudományos” ismeretek bemutatásának köszönhetően betekintést nyerhetünk a kor szexuálpatológiai ismereteibe, a mind ügyesebb kuruzslók, sarlatánok elleni konkurenciaharcába, s arról is meggyőződhetünk, hogy igen felkészült írói vénát igényelt az érvényesülés a gyógyászati piacon.

Sipos András, a Fővárosi Levéltár munkatársa azt a folyamatot összegzi, melynek során Budapest közigazgatása az egészségügyi reformokból kiindulva a századfordulóra a fejlett nemzetközi szintnek megfelelő egészségügyi rendszert épített ki. A város rohamos növekedésével kiteljesedő egészségügyi felügyelet mind alaposabb járványvédelmi beruházásai, az egyre kiterjedtebb technikai és intézményi apparátus megteremtése maga után vonta a városi adminisztráció kiépítését is. Sipos András összeveti az 1872/73-as és 1892/93-as kolerajárványokkal kapcsolatban foganatosított, egyéni védelmet és környezetorientált megelőzést szolgáló intézkedésekben megnyilvánuló várospolitikai stratégiákat. Előbbi esetben az egyéni védelemre koncentráltak, de anyagi vonzatainak jó részét a polgároknak hártották; míg hátró év elteltével már az aktív környezeti megelőzésre összpontosítottak. A városvezetés megváltozott politikája – tetemes kölcsönöket is vállalva – megteremtette a technikai alapokat a megelőzéshez; valamint új szervezeteket, hivatalokat hívott életre, melyek az 1890-re kiépült modern egészségügyi intézményhálózattal együtt már kielégíthették egy világváros közigazgatásával szemben támasztott igényeket.

Jó fél évszázados időbeli ugrással, a Közép-európai Egyetemen oktató *Pető Andrea* az 1950-es években élő magyar nők családi és társadalmi helyzetét tanulmányozta. Munkájában az 1945-ben alapított Nők Lapjában ábrázolt propagandisztikus „valóságot” veti össze az 1953-ban, Nagy Imre kormányfői kinevezése után életre hívott öttagú tényfeltáró bizottság munkakörülményeket elemző vizsgálati eredményeivel. A kitűnő munkaerő-jó anya-jó feleség álomasszonya a valóságban kétségbeesítő körülmények között, nehéz fizikai munkát végezve, komforthiányos munkáslakásokba szorulva, a nyugati államokban már megszokott háztartási gépek segítségével nélkül, túlterhelve kényszerült az otthoni második műszak elvégzésére, frusztrálva munkavállalói, anyai és élettársi minőségében is.

A 20. század eleji Japánban kalauzolja az olvasót a bécsi egyetemen tanító *Sabine Frühstück* „A vad húszas évek: szexuális nevelés és a szexológia népszerűsítése Japánban, 1908–1923” című tanulmánya. Azt a folyamatot vizsgálja, ahogy a japán tudományos érdeklődés nyitott az új nyugati tudományág, a szexológia felé, de sajátos módon önálló empirikus kutatások nélkül, pusztán a nyugati eredményeket átvéve, miközben saját szexuális megítélésükben a lehető legtovább kitarítottak a hagyományos értelmezések mellett. Japánban csak az utca közvéleményének nyomása vette rá a tudomány képviselőit az elzárkózás feladására, az új információk hatására összezavarodni látszó fogalmak tisztázására.

A kötet utolsó öt tanulmánya már a legutóbbi időszak statisztikai eredményeire épít: a kelet- és közép-európai országokban készített felmérések segítségével elemzi az 1960-as években bekövetkezett szexuális forradalom néhány jelenségének kibontakozását és alakulását. A kijevi Szexológiai Központ munkatársainak, *Tamara Govorunnak* és *Borisz Vomiknak* „A nemi identitás rendellenességeinek eltérő diagnosztikai kritériumai” című tanulmányából megtudhatjuk, hogy az autoriter szovjet rendszer bukása után – mely valós szexuális orientációjuk eltitkolására kényszerítette a homoszexuálisokat – milyen intézményes segítséget várhatnak az ukrán „kékek” a társadalomtól és az államtól az immár szabadabban vállalható szexuális identitás megtalálásában.

A Közép-európai Egyetemen tanító *Tóth László* az utóbbi ötven évre vonatkozóan vizsgálta a magyarországi homoszexuális szubkultúra történetét, a közösség, illetve az egyének körülményeiben, lehetőségeiben bekövetkezett változásokat. A szubkultúra öntudatoságára, a verbális és nem verbális kommunikációra, a homoszexuális mozgalom lehetséges irányzataira, megnyilvánulási formáira jellemző tényezőket a nyugati mintákkal összevetve, a hazai homoszexuálisok közösségi igényeinek tekintetében kedvezőtlen eredményekre jutott. Beállítottságuk sokkal individuálisabb, és a szexuális partner keresésére koncentrálnak, amit a szerző a fogyasztói szemlélet diadalmaskodásával magyaráz. Hazánkban állandó partnerkapcsolatot mindössze 25%-uk tart fenn, szemben a nyugati országokra jellemző 52%-os aránnyal.

„A csehek szexuális magatartása” című tanulmányban egy országos és egy a prágai fiatalok között készített reprezentatív metszet tükrében vizsgálta a kérdést a Károly Egyetem három munkatársa: *Peter Weiss*, *Hana Fijkova*, *Jana Zverin*. A szerzőtriász számos negatív vonásra bukkant. Ilyen a megbízhatatlan fogamzásgátló szerek használata vagy a védekezés teljes elhanyagolása, illetve az óvszer védekezés helyett fogamzásgátlóként való alkalmazása. Jellemző problémának tartják, hogy a csehek nem

látják személyes veszélynek az AIDS-fertőzés lehetőségét, és ezzel kapcsolatos alapos ismereteik ellenére csak igen kevesen készek szexuális attitűdjükön változtatni.

Sztanka Markova és J. Marinova, a bulgáriai Sztara Zagora-i Orvostudományi Egyetem munkatársai „Az orvostanhallgatók szexuális magatartása és módosulásának különböző aspektusai” című írásukban a bulgáriai orvostanhallgatók szexuális magatartását tanulmányozva arra a megállapításra jutottak, hogy a férfi hallgatók jóval nagyobb arányban hajlanak a promiszkuitás felé, mint a nők. Pozitívan viszonyulnak a házasság előtti nemi kapcsolathoz, amit az is alátámaszt, hogy a férfiak közel 80%-a 18 éves kora előtt már élt nemi életet. A szerzők ugyanakkor kiemelik azt a veszélyes problémát, hogy a hallgatók meglepően nagy része, majdnem 50%-a nem használ fogamzásgátló szereket. Mindezek után meglepő, hogy ugyanezen hallgatók a házasság intézményével kapcsolatban több mint 60%-ot meghaladó arányban pozitív attitűdöt mutattak.

Az itt bemutatott témák csupán társadalomtörténeti szempontból is kimeríthetetlen és roppant érdekes kutatási lehetőségekkel kecsegtetnek. Csak remélni lehet, hogy az ilyen tárgyú konferenciák rendezése ezentúl sűrűsödni fog.

Vértesi Lázár